

Uluslararası Olaylar ve Sorunlar

İRAN -II-

İran'da asıl «olay» şimdi başlıyor!

Muhalefet, aydın çevreler, üniversite ve parlamentoda ilk kıvılcımlarını çaktıktan sonra, her gün içinden onlarca kişiyi kurban vermesine rağmen durmak bilmeyen bir kitle hareketi haline gelmişti. Ve bu hareketi ne makineli ateşleri, ne sıkıyönetimler, ne askerî hükümetler, hiçbir güç durduramadı. Halk hareketi, gerçi binlerce ölü verdi, fakat İran toplumunu da geri dönülemezcecek bir noktaya getirdi.

Bu nokta, İran'daki toplumsal olayın çözüme ulaşması noktası değil. Mücadele ancak bu noktadan sonra asıl açıklığı, çıplaklığıyla gerçekleşecek. Mücadelede taraflar daha belirgin, çıkarlar daha net görülür, tavırlar daha kesin olacak.

Şimdiye kadar görülen, Şah'da cisimleşen bir devlete karşı İran halkının başkaldırmasıydı. Türü yoksunluklara, sefalete, aşağılanmaya ve baskıya mahkum edildiği bir düzene karşı halk ayaklanıyordu. Hedef açıktı: «Şah gitsin!»

Ve Şah gitti. Ama epey öncesinden belliydi ki, bu gidiş anı, İran'daki toplumsal mücadelenin bir *varış* noktası değil ancak bir *dönüm* noktası olabilirdi. Peki, neydi bu dönüm noktasının özellikleri? Nereden nereye «dönülüyordu»?

Bu soruları, «Şah neyi temsil ediyordu?» veya «Artık neyi temsil edemiyordu?» diye sormak daha açıklayıcı olacak. Bu cevaplandırıldığında, Şah'ın «gitmesi»nin anlamı daha bir açığa çıkacak.

46/47, (Aralık 78/Ocak 79) sayımızda yer alan, İran üzerine yazımızda, İran'ın kapitalistleşme sürecinin önünde engel haline gelen bir zümreden söz etmiştik. Bu zümre, sivil veya askerî bürokrasinin üst kademelerinden, servetini ticaret, aracılık, faizcilik gibi yollardan veya devlet gelirlerinden şu ya da bu biçimde (yolsuzluk çeşitleri, rüşvet v.b.) pay alarak edinen bir asalak tabakadan meydana geliyordu. Zenginliklerini üretken biçimde sanayie yatırırsa lüks tüketime v.b. yönelen bu zümrenin, bu imtiyazlı konumunu koruması, devletin «müteşebbis yaratma» çabaları içerisinde olduğu bir dönemde, oldukça aykırılıştı. Şah, bir yandan bu zümre mensuplarını sahip buldukları konumlardan uzaklaştırırken; ve yavaş yavaş da olsa yükselen sanayici burjuvaziye taviz verirken, öbür yandan da kapitalistleşme süreciyle birlikte devletin toplum üzerindeki dene-

timinin sarsılmaması için bu yeni sınıfın tümüyle kendi —yani devlet— denetiminde biçimlenmesine çalışıyordu. (bk. *Birikim* 46/47, s. 16) Pek önemli bir sermaye birikimine sahip olmayan İran burjuvazisinin ekonomik bakımdan yoğun devlet desteğine muhtaç oluşu bu denetim için elverişli bir bağın sanayicilerle devlet arasında kurulmasını sağlıyordu. Anlaşıldığı kadarıyla, bu öğelerin hakim olduğu bir kapitalistleşme süreci, Şah'ın dayanağı olma niteliklerini hiçbir zaman yitirmeyen o asalak zümrenin, yerlerini zorunlu olarak koruyan mensupları (bir kısım üst bürokrat, ordunun yüksek yöneticileri v.b.) ile, gelişen fakat Şah'la (devletle) yakın, sıkı bağlar içinde bulunan bir büyük sermaye kesiminin aşırı zenginleşmesine yol açtı. Ancak bu arada, dışa bağımlılık ile devletin toplumun bütün kesimleri üzerindeki mutlak denetimini başlıca eleştiri konuları yapan bir orta burjuvazinin gelişmesi izlendi. İran egemen sınıflarının özellikle ABD emperyalizminin evrensel stratejisine uygun bölgesel işlevleri yüklenen devletine karşı bu burjuva kesimi «millîci tepkiler gösterdi.

Zaman içinde Şah'lık, Saray düzeni, gelişen İran burjuvazisinin karşısında başlıbaşına bir engel haline geldi. İran devleti, gelişen burjuvazinin ihtiyaçlarına cevap verecek düzenlemelere gitmekten, bunun için gerekli önlemleri almaktan çok, Şah'ın şahsında cisimleşen mutlak otoritesiyle, «gelişme»yi *kendisi* yönlendirmek istiyordu. Ve bu devlet, gelişmekte olan bir orta burjuvazi tarafından ancak asalak olarak nitelenebilecek bir elitler zümresini —«Saray çevresi»— besleyen koskoca bir aygıttı.

Emperyalizmin ekonomik ve askerî güç merkezleriyle yakın ilişki içindeki İran egemen zümreleri, bu ilişkiler sayesinde ülke içindeki öteki sınıf ve tabakaların yararlanamadığı imkânlar elde ettiler. Bu, onların palazlanmasına katkıda bulundu, bu kesimlerle toplumun gerikalamı arasındaki uçurumun derinleşmesine yaradı.

Fakat sözkonusu uçurumu asıl derinleştiren, İran'ın yaşadığı kapitalistleşme sürecinin özgül bir yanısıdır: Kapitalizmin ilk geliştiği ülkelerin aksine, İran'daki süreç, ekonomik-toplumsal güçlerine göre altalta dizilen tabakalardan oluşan bir genel *burjuvazi piramidi* yaratmamıştır. Boyuna sözünü ettiğimiz egemen kesim dışında kalan bur-

juva tabakaları, o küçük azınlığın yararına bastırılmış; gerçekte gitgide kapitalist piyasa kurallarına göre çalışan, kapitalizmin ekonomik anlayışını, toplumsal değerlerini edinen hayli geniş tabakalar bu gelişmeleriyle uysuz bir —aşağı— konuma itilmişlerdir. Esnaf, zanaatkarlar, v.b., küçük-burjuvazi (özellikle kentlerin küçük-burjuvaları), her gün işlerine giderken yanbaşılarında yükselen banka binalarını görmüşler, egemen zümrelerle aralarındaki farkın her gün biraz daha açılmasına tepki duymuşlardır. Ülke politikasında hiçbir etkileri de bulunmayan bu kesimler, bugün dinî nitelikli muhalefet hareketinin belkemiğini oluşturmaktadırlar.

Şimdiye kadar, varlığıyla Monarşi-Cumhuriyet ikilemini gündemin başlıca konusu haline getiren Şah kavga alanından çekilince, hem siyasal düzen tartışması hem de toplumsal mücadelenin öteki konuları, *daha açık sınıfsal* terimlerle ifade edilebilecek, *daha net sınıfsal* tavırlarda somutlaşacaktır. Ekonominin ve toplumsal hayatın görece basit bir yapıya sahip olduğu ve basit temel kurallara göre işlediği bir İran'da, sınıfların ve sınıfsal tavırların üzerine gerilmiş bir zorbalık örtüsü olan Şah'ın gitmesiyle, sınıflar kendilerini daha açık, belirgin ifade edebileceklerdir. Bir sınıfsal ayrışma süreci; yani İran'ın bir «modern toplum» olma sancılarında, yaşananlar.

«Modern» dünyada, kendilerini *uluslararası bir sistem*'den sorumlu gören Batılı büyük güçlerin evrensel hedefi, bütün öğeleri sistem'in temel mantığına uyarılı yapılara sahip bulunan *birimler* yaratmaktır. Uluslararası emperyalizmin insanlığın büyük çoğunluğunun denetimini ellerinde tutma imkânı verdiği bu güç merkezleri, sözkonusu imkânı gerçekleştirebildikleri her yerde, kapitalizmin bugün ulaşmış bulunduğu aşamaya denk düşen ölçütleri kapitalistleşmekte («gelişmekte») olan ülkelere de kabul ettirmek istemektedirler.

Ayrıca, saptamış oldukları belirli bölgesel ya da daha ufak çapta yerel düzenlemeler gereğince, bir dönem diplomatik, siyasal destek sağladıkları, ekonomik-askerî bakımlardan güçlendirdikleri bazı devletlere karşı bir tutum değişikliği içindedirler. Yıllar yılı gerek ekonomik gerekse siyasal-askerî yönden emperyalist sistem için çok önemli işlevler yerine getirmiş olan bir Ian Smith Rodezya'sı, bugün ABD için adeta modern bir mekanizmanın işleyişini sekteye uğratan eski bir civata gibidir. Carter ABD'ye, ayağına kadar gelen Ian Smith'i, onunla görüşmeyi reddederek kapıdan kovmaktadır! Rodezya'nın sosyalizm yolunda ilerleyen veya en azından toplumsal geleceğini emperyalist sistemin dışında arayan bir Zimbabwe olmamasının güvencesini ABD artık «daha fazla baskı» formülünün uygulanmasında görmemektedir. Buradan hareketle, kurtuluş mücadelesi veren gerilla örgütleriyle temaslar yürütülmektedir. Zencilerin bir aletten belki bir parça daha fazla bir şey sayıldıkları Güney Afrika'daki siyah halkın «hakları» her nedense ABD Birleşmiş Milletler temsilcisi Young'ın baş kaygısıdır.

Sınıfların belirgin biçimde ortaya çıktıkları ve fakat istikrarlı bir düzen oluşturacak biçimde uyum içine sokuldukları toplum modeli; modern Batı toplumunu hedefleyen bir gelişme süreci içinde olacak «gelişmekte olan» toplumlar; günümüz uluslararası emperyalist sisteminin *mantığı*, geri-bıraktırılmış ülkelere ilişkin olarak Batılı merkezlerin önüne bu hedefleri koymaktadır.

Bu hedeflerin öğeleri arasında ise, nasıl «eski civatalara» yer yoksa, modern satranç taktikleri için elverişli olmayan hantal Şah'lara da yer yoktur. Bu bakımdan ABD yönetiminin bir gün sadık dostu Pehlevî'ye kapıyı göstermek gerekeceğini hesaplamaması imkânsızdır. ABD bu hesabı yapmıştır. Ancak «sistem» için simgesel bir anlam kazanmış olan Şah'ı kapı dışarı etmek ABD'ye imkânsız görünmüştür. ABD, «Şah rejimi»nin gereken köklü değişiklikleri geçirmesi, fakat Şah'ın da Şah olarak kalması gibi bir formüle yönelmiştir. Şah'ın son döneminde giriştiği siyasal «liberalleşme» önlemlerinde ABD'nin belirleyici olduğu söz götürmez. Bu tutumuyla, şişi de kebabı da kurtarmak istemiştir ABD.

Fakat ABD Dışbakanlığı ve CIA görevlilerinin bu hesap sırasında bir küçük yanlış yapmaları onlara oldukça pahahtya malolmuştur. ABD'nin bu «küçük»(!) yanlış, İran'da birdenbire patlayan halk hareketini değerlendirirken ortaya çıkmıştır. Birkaç günde bir yüzlerce ölü veren bir halkın ertesi gün yine sokaklara dökülüp Şah'ın resimlerini yırtacağı, bu kadar muazzam bir ısrarın İranlı kitlelerin adımlarında cisimleşeceği, şüphesiz ABD devlet görevlerini paylaşan Elitistlerin kavrayamayacağı bir durumdu. Bunu en iyi dile getiren de yine kendileri oldu. Humeyni'nin İslam Devrim Konseyi'nin kurduğu günlerde, CIA Başkanı, «başında bulunduğu örgütün, İran'daki hareketi yanlış değerlendirdiğini, 78 yaşında bir din adamının gerçek bir ulusal harekete önderlik edebileceğini düşünmediklerini» belirtti (TRT/TV, Kapanış Haberleri, 5.2.79).

Ama bu açıklamanın öncesinde, ABD birkaç yanlış üstüste yapmış bulunuyordu:

İlk yanlışını tamir için başka bir kozu kullanmak isteyen ABD, Şahpur Bahtiyar'a sarıldı. Fakat Bahtiyar kozu, oyundaki kozlu ellerin bittiği sırada öne sürülmüştü. Bu nedenle de başarısız kalacağı baştan belliydi.

Bir elini kaldırdığında milyonları sokaklara dökülen Humeyni ise, ABD kendisine yanaştığı sırada o kadar güçlüydü ki, elbette Washington'un çağrılarını kulak asmayacaktı. Ürettiği hayat tarzıyla, insanlarına verdiği davranış değer ve biçimleriyle kapitalizmin en incelişmiş ve yetkinleşmiş öğelerini yaşatan ABD, Humeyni'ye, yani «karşı taraf»a, karşı tarafın en güçlü olduğu anda pazarlık çağrısı yaparak hiç de *kapitalistçe* davranmadı...

Sonuçta ABD İran olayı konusunda «çuvallama» diye adlandırabileceğimiz duruma düştü.

Fakat bunlarla, Humeyni'nin böyle bir pazarlık için masaya bile oturmama tavrını sürdür-

Birikim 48/6

bileceğini söylemek istemiyoruz. Humeyni oturacak masaya. Ama İran'daki siyasal-toplumsal «olay»ın denetimini güvenli biçimde ellerine almış olduğunda oturacak. Buna yeniden değineceğiz.

Şu anda Fas'da bulunan ve demecleriyle, tavırlarıyla, sanki yeniden İran'a dönmesi için çok büyük gizli güçler faaliyetetmiş hissini uyandırmaya çalışan Şah ise, böyle bir pazarlıkta fikri sorulmayacağı için herhalde biraz bozulacak. Fakat yıllardır oynadığı oyunun kurallarını iyi bilmesi gerekir. Oyun Şah sıkışınca kadar sürer; yani Abbas Huveyda, Şerif İmamî, General Azharî v.b. safdışı olabilirler, ama Şah gitti mi oyun da biter. Gerçi Muhammed Rıza Pehlevî, Pehlevî Hanedanının, arasına —sıkışıkça— ülke dışına kaçıp sonra birtakım dış güçlerin «adamı» olarak yeniden dönme geleneğini kişiliğine sindirmiş bir kimsedir ve milyonlarca kişinin kanına mal olsa da, tahtı —iktidar gücü— yeniden kendisine sunulacak olursa reddedecek kadar «soylu» olduğunu da sanmıyoruz. Fakat devrimcilerin tost makinelerinde kızartıldığı, her gün birkaç devrimcinin, demokratin ölüsünün Aras ırmağı kıyılarında bulunduğu SAVAK İran'ı artık tarihe karıştı. İran halkı artık sokakta tanınmış bir SAVAK ajanı gördü mü hemen idam ediyor. Şah'ın yapabileceği en akıllı iş, milyarlarını çantasına doldurup yola çıkmaktır; ve o da bunu yaptı. Şimdi Kuzey Afrika kıyılarında yorgunluğunu giderirken, milyonların tükürükleri yerine Akdeniz'de yüzdüğü için «ferah»lıyordur.

İran Olayı'na dönelim. Şu anda olayların gelişmesini belirleyecek en önemli etmen, bizce, Humeyni'nin şahsında cisimleşen dinî önderliğin kısa dönemde halk hareketine nasıl «yaklaşacağı», ona neler sunacağıdır.

Durgunluğa alışmış bir dünyanın insanları sayılabilecek bizlere «kitlelere güvenme»nin (Lenin) ne anlama geldiğini hiçbir teorik metnin anlatacağı kadar açık anlatan İran halk hareketi, bugün eriştiği eylemlilik düzeyini daha epey sürdürecektir. Bugüne kadar, karşılaştığı korkunç baskılara rağmen, bu toplumsal muhalefet hareketinin bu derece inanılmaz bir kararlılıkla varolabilmesinin temelini nerede aramak gerekir?

Bu nokta, gerek İran halk hareketinin, gerekse bütünüyle İran Olayı'nın en önemli özelliklerinden birini oluşturmaktadır.

İlk olarak, ancak dinî niteliği ağır basan bir harekette bulunabileceği türden bir «mistiklik» varlığından söz edilebilir. Gerçi tarih, büyük kurbanlar vererek kahramanca çarpışan kitleleri çok görmüştür. Fakat İran'daki hareket, uzun süre, çarpışacak araçlardan yoksun olmayı seçerek düşmanın karşısına çıkan bir orduya benzemiştir. İran halkı bir yıldan uzun bir süre boyunca, üzerine ukaşavar makineliyle dahi ates açıldığını, açılacağını bilerek, her an içinden yüzlercecesinin ölebileceğini göze alarak çıkmıştır sokaklara. Burada özgün olan, yüzbinlerce insanın, en ufak bir silahla donanmaksızın bunu yapmış olmasıdır. Ordu birliklerine karşı çarpışma gücü

bakımından korkunç bir acizlik içinde olacağını bile bile gerçekleştirmiştir gösterileri İranlı insanlar. Mistik bir acıya katlanma savaşıyla karşı karşıya bulunduğumuzu düşünebiliriz. Ama İran'daki halk hareketi üzerine yargılarda bulunurken dinin getirdiği mistiklik v.b. ile açıklayabileceklerimiz burada biter.

Şu soru cevaplanmamıştır henüz: Neden din? Neden *dini* bir hareket?

İran halkının çok uzun yıllar, sadece camilerde bir araya toplanabilmesi ve sadece buralarda toplumsal eleştiri yapılabilmesi herhalde küçümsenmemesi gereken bir etmendir. Halka, rejim aleyhtarları bir propaganda ve ajitasyon yapma imkânını bulabilenler, sadece dinî görevliler olmuşlardır.

İran Şiiliğinin temel tezleri ve hedefleri, işte bu ortamda gündeme gelmiştir. (Bu ideolojinin genel, temel hatlarını geçen sayımızda aktarmaya çalışmıştık; bu nedenle burada yeniden girmiyoruz buna — bk. *Birikim 46/47*, s. 21-22.) Koyu bir *devlet* baskısı altında inleyen yığınlar, halkın *kendisinin* silahlamp bu *devlet'e* karşı kendini savunmasına kadar varan bir eylemliliği *meşru* —*devlet'in* varlığını ise *gayrimeşru*— gösteren Şii ideolojisinde, Şah rejimine karşı mücadelenin teorisini bulmuşlardır. Şah'ın elindeki *devlet'e ait* güç ve silah servetiyle, bu yığınların, acılı ezilişlerine çaresizce katlanmalarını zorunlu gösterecek kadar muazzam görünmüştür onlara. Bir «gün», uzakta bir *kurtuluş günü* bekleyen yığınların dine sarılmaları, bu koşullar gözönüne alındığında herhalde son derece normaldir.

Kitle hareketi-din ilişkisi konusunu, bir önemli olguya daha işaret ederek tamamlayalım. Bu olgu, geçen sayımızda da bu yazımızın başında da sözünü sıkça ettiğimiz, İran'ın kapitalistleşme sürecinin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Devlet seçkinleri, «Saray çevresi» ve bunlarla çok yakın bağlar içindeki büyük sermaye kesimleri, toplumun gerikalılarından çok farklı, ayrı bir hayat sürmektedirler. Mekan olarak bile ayrılmış bulunan hayatları, sindirilmemiş, kaba haldeki kapitalizmin değerlerinden ve bütün bir toplumun üzerinde böylesine mutlak bir egemenlik konumunda yer almanın getirdiği soysuzlaştırıcı etkilerden örülmüş bir hayattır. «Görmemişlik» denebilecek bir servet hırsı ve bayağı bir lüks tüketim («zevk») düşkünlüğü, bizim pek de yabancı olmadığımız bu tip zümrelerin nitelleyici özellikleri arasındadır. Gözlerimizin önünde canlandırabilmemiz için uzun uzun anlatılmasına gerek duymayacağımız böyle bir hayat tarzını, İran halkı, aynı zamanda yoksulluğunun, yoksunluklarının, altında inlediği baskıların sorumlusu olan kimselerin *yaşayış biçimi* sayagelmış olmalıdır. Özel güvenlik görevlilerince korunan lüks semtlerde yaşayanlar *yüzünden* sefalete itilen, özellikle son yıllarda kırlardan kentlere göçler nedeniyle sayıca da epey artmış bulunan halk kitleleri ile, sürekli «bastırılan» küçük ve orta burjuva tabakalar, «ötekiler»in o *farklı* hayatına büyük bir tepki duymuş olmalıydılar. «Ötekiler»in, «onlar»ın hayatına karşı buradaki «bizim»

Birikim 48/7

«hayatımız»ın geliştirilmesi: İşte, sanırız, «onlar» dışında kalan İranlılara yeni bir hayat tarzı sunabilecek yapıdaki Şii ideolojisi, kitleler tarafından bir de bu temelden kalkılarak «yeniden benimsenmiştir». Sayıları gitgide artarak camilere doluşan ve muhalif din adamlarını dinleyen İranlılar herhalde bu sırada «bizim hayatımız»ın geliştirilmekte olduğunu hissetmişlerdir.

Gerçi kitlelere somut, birtakım ayrıntılarıyla birlikte belirli bir toplumsal hayat modeli sunulduğu söylenemez. Ancak kitlelerin *alternatif bir gelecek* imkânını gösterdiğini düşünerek bir ideolojiye, hattâ salt birtakım sloganlara bağlanması için bu koşulun yerine gelmesi gerekmediğini özellikle bizler, «Umut Ecevit» olayını yaşamış olanlar, çok iyi biliyoruz. Kaldı ki, İran halkını dinî ideolojiye yöneltten etmenler, gördüğümüz gibi, çok daha fazla.

Ancak Şii ideolojisinin, *bugünün İran'ında* varolan halk hareketinin ideolojisi haline gelmekle, zorunlu olarak birtakım değişimlere de açılmış olduğunu düşünmeliyiz. Belirtilmeli ki, İran Şiiliği, yığınlara hayli geniş bir eylemlilik imkânı tanıyan bir «demokrasi» ögesini içerdiği gibi, örneğin genel İslam ilkeleri içersinde «ev» sınırlarının dışında pek bir yaşama imkânı bulunmayan kadınların kitlesel tarzda harekete katılmalarıyla sarsılmayacak kadar da esnekliğe sahip olduğunu göstermiştir. Bu bakımdan, aslında zamanla uzaklaşan görüşler bile, ideolojinin bütünlüğünü —en azından görünüşte— bozamamaktadır.

Ancak burada daha çok, hareketin gösterdiği gelişme çizgisi ve bu gelişmenin zorunlu olarak beraberinde getirdiği öğeler karşısında, dinî önderlerin hem esnek hem de demokrat bir tavır takınarak, aslında «kurula uymayan» öğeleri *zamanında emebilecek* bir eylem ideolojisi oluşturabildiklerini söyleyebiliriz. Bunu söylemekle de, asıl ortaya getirilmesi gereken konuya gelmiş oluruz.

İran Şiiliği hakkında yukarıda söylenenler hiç şüphe yok ki, bir halk hareketinin ulaşabileceği *niceliksel boyutların* hayli yüksek bir düzeye ulaşan İran hareketinin bu ideolojinin dışına çıkmasını sağlayacak özelliklerin Şii ideolojisinde bulunduğunu düşünmemiz için yeterlidir. Fakat belki olayların alevlenme döneminde yeterli sayılabilecek olan bu açıklamalar, artık, hareketin varmış olduğu bu noktada yetersiz kalmaktadır.

Dinî önderlerin İran muhalefet tarihinden bugüne uzanan geleneksel bir çizgiyi ustalıkla sürdürmeleri olgusuna işaret etmek istiyoruz. Dinî önderler, «adalet»in gerçekleşmesini önleyen düşmanlar olarak karşılarında bulunan güçleri, dinî yasalara göre «yasadışı» olarak halkı baskı altında tutan devlet ve ülke zenginliklerini sömürerek halkı sefaletle iten yabancı sömürsü biçiminde tanımlayagelmışlerdir. Anti-empyralist nitelmesini yapabileceğimiz, demokrat bir milliyetçilikle, ülke içi düzene ilişkin demokrasi fikri ve hedefi, Şiiilik örtülü altında kaynaşmış; dinî terimlerle ifade edilmiş, bu uğurdaki hareketler dinî önder-

lerce sürüklenmiştir. Bu bakımdan, şu anda dünyanın en büyük ve en güçlü halk hareketini oluşturan İran toplumsal muhalefetinin ilk tepkilerinde, dinî ideolojinin ve dinî önderlerin denetiminin dışına taşacak öğeler zaten bulunmamaktaydı.

Daha sonra, hareket geliştikçe, Humeyni'de temsil edilen dinî önderler halkı «Şah gitsin» hedefiyle sınırlamayı ve adeta dağıtmak işlarını topluyarak bir noktaya kanallı eden aygıtlar gibi, yığınların tüm dikkat ve enerjilerini, daha önemlisi *beklentilerini*, «Şah gitsin» *hedefinde yoğunlaştırmayı* bildiler. Bu, onlara, halk hareketinin büyüme-gelişme döneminde —«önderlik» ve hareket üzerinde denetim sorununun en hayati önemi kazandığı dönemlerden birinde— güçlü bir denetim imkânı verdi. Bu imkân, öte yandan «denetim mercii» olarak da *bir tek kişinin*, Humeyni'nin sunulması ve bir dinî önderler *kadrosunun* ya da *hareketinin* ortada görünmesiyle ile pekiştirildi.* Petrol sömürsü, SAVAK, sefalet ... yani «Şah gitsin»; bu açıktı. «Humeyni gelsin!» İşte bu hâlâ hiç açık değil. Ve İran Olayı'nın devamında karşımıza çıkan *belirsizlik etmenlerinden en önemlisi* bu.

Humeyni'nin daha çok bir slogan olarak ortaya sürdüğü «İslam Cumhuriyeti» hiçbir yerde kuruluş yasaları, kurumları, devlet-halk ilişkisi tanımlanmamış, bizdeki «Umut»a benzer bir şey durumunda.

Bu «Cumhuriyet»in ilkelerinin dinî yasalardan çıkartılabileceği, oluşturulacak siyasal kurumların, yönetim mekanizmalarının dinî ilkelerden hareketle bulunabileceği ileri sürülebilir. Nitekim bazı din adamları İslam Cumhuriyeti'nin somut mekanizmaları konusunda birtakım fikirler vermektedirler.

Humeyni'nin «yakın arkadaşı» olduğu söylenen dinî lider Ayetullah Nuri, bir tanesi «din alimleri ve İslam hukukunda ihtisaslaşmış kişiler arasından seçilecek çeşitli uzmanlar, İslam toplumunun dinî azınlıklarının temsilcileri»nden oluşacak bir «İslam Danışma Meclisi» olacak iki meclisin yasa gücünü temsil edeceğini söylemektedir (*Hürriyet*, 2.2.1979). Fakat, diye eklemektedir Nuri, «...iki meclisten oluşan yasama gücü... bağımsız bir yasama gücü olarak düşünülemez. Çünkü İslam'da yasaları yapan Allah'tır. Bu bakımdan söz konusu meclislerin görevi İslam ülkelerini yorumlamak ve onları bugünün toplumunun koşullarına uygulamak olacaktır. Bu uygulama hem günün ih-

* Aslında dinî hareketin de homojen olmadığını söyleyelim. Şeriat Madarı'nın başını çektiği, Anayasal Marnarşiyeye ulaşabilecek «ılımlı»lar, mücadelenin sertleşmesiyle paralel olarak, yıllardır uzlaşmaz bir tutumla Şah'ın gitmesini öneren Humeyni'ye inisyatifi kapırdılar. Humeyni'yi destekleyen kitlenin gücü önemli ölçüde arttı. Bu kitleden kopmama kaygısı ise, silahlı mücadeleye daha fazla ağırlık verilmesini isteyen Halk Mücahitleri'ni durdurmuş olmalı. Çeşitli dinî önderlerin zaman zaman yaptığı «itidal» çağrıları herhalde özellikle bu harekete yönelikti.

tiyaçlarını gözönüne almalı hem de İslam öğretilerinden kaynaklanmalıdır. Bu nedenle dinî otoriteye ve dinî tecrübeye de ihtiyaç vardır. Böylelikle 'Fetva Meclisi'nin kurulması mutlak bir ihtiyaçtır»(agy). Ayetullah Nuri'nin çizdiği bu tabloda, dinî önderlerin, hele aralarında organize birtakım ilişkiler bulunduğu takdirde, toplum üzerinde kolektif bir egemenlik ve denetim kazanacağını kestirmek güç değildir. Üstelik Nuri, «İslam'da niteliğin nicelikten daha önemli olduğunu» da söyleyerek(agy) Elitist bir yönetim anlayışına da kapı açmaktadır.

Ekonominin düzenlenişinin «kapitalizm ile komünizm arasında bir orta yol» olacağı tezi ise, hedefin belirsizliği hissinin uyandırmaktadır daha çok: «Özel mülkiyet korunmakla birlikte,» demektir Ayetullah Nuri, «bu husus kamu çıkarları ve ahlâk ilkeleri ile sınırlı tutulacaktır»(agy).

«İslam Cumhuriyeti» konusunda şimdiye kadar duyduğumuz en somut sözler sayılabilir bunlar. Fakat görülmektedir ki, bir yandan «...İslam devletinde siyasal güç merkezleşmemiş olduğundan istibdata yol açmaz. Yürütme gücü bir anlamda tüm halk arasında dağılmış olacaktır. Çünkü iyilikle kötülüğü ayırtmak ve yasaları uygulamak herkesin dinî görevidir»(agy) diyen bir dinî önder, öbür yandan da bütünüyle Elitist bir zihniyete varabilecek sözler etmektedir. Karmaşık toplum hayatının yeniden-düzenlenmesi gibi müthiş kapsamlı bir iş için çok belirsiz, muğlak ilkelerdir bunlar.

Bu sorunun, belki mücadelenin bir ilerki aşamasında, Humeyni taraftarı büyük halk hareketi zafere elini uzattığında gündeme geleceği, şu anın sorununun, İran'daki iç hesaplaşmanın askerî düzeye dökülmesiyle meydana gelecek kavga ortamından kimin galip çıkacağı olduğu ileri sürülebilir. Ancak kavga kızışıp saflar iyice ayrıştıkça ve şimdiye kadar daha çok bir *tepki* niteliği taşıyan halk hareketi, yeni bir hayatı kurma anlamında *olumlu* bir işlevi bütünüyle üstlendiğinde, «hedef» daha da önem kazanacaktır. Başka bir ifadeyle, mücadelenin ilerleyebilmesi, halk hareketinin sönmemesi, bu hareketin önündeki hedefi mücadelenin her adımında *biraz daha net, somut, açık* görülebilmeye bağlı. İran halkının, içinden binlercesinin canını kurban vererek kazandığı kavga etme hakkının, kendi istediği bir toplum düzeninde yaşama hakkına dönüşebilmesi, işte bu hedefin billurlaşmasıyla mümkündür. Ve şu anda İran halkı hedefi düşünme ve formüle etme hakkını, kendi adına Humeyni'ye devretmiştir.

Böyle bir toplumsal görev, şüphesiz dinî önderlerin pek yabancılık duymadıkları ve alışık oldukları, şüphesiz başarıyla da yürüttükleri *muhalefet* görevinden daha zor ve daha karmaşıktır. Şimdiye kadar kullandıkları araçlarla bu görevin üstesinden gelemeyen, dinî önderler. İran halkına ne sunacakları onların da kaderlerini belirleyecektir; bizzat halk hareketinin kaderini belirleyebileceği gibi.

Burada karşımıza iki ihtimal çıkmaktadır. İlki, Humeyni'nin şimdilerde sarfettiği sözlerde önemli

yer kaplayan «hükümet» sorununun sürekli ön planda tutulacağı ve şimdiki hükümetin yerine halkın istediği bir *hükümetin* gelmesinin nihai hedef olarak sunulacağı ihtimalidir. «İslam Cumhuriyeti» adıyla, yine merkezi hükümete kesin bir belirleyicilik veren, halkın siyasal etkinlik ve yönetime, «devlet işlerine» müdahale imkân ve araçlarını pek geliştirmeyen, çoğaltmayan, kısıtlı tutan bir «çözümü» de bu ihtimalin bir başka biçimlenişi saymak gerekir. İkincisi ise, bu derece hareketlenmiş olan halkı zorla tekrar duragan bir hayata itmeyip, mümkün olduğu kadar kitlesel bir katılıma imkân veren, yerel çapta da olsa siyasal yönetim işlevleri ve yetkileri, hakları bulunan, demokratik kurumlarla halkı, «yeni düzen»in, 'kendi kaderini belirlemede söz sahibi insanları' konumuna yükseltecek birtakım temel düzenlemeler yapılmasıdır.

Bu ikinci ihtimalin İran toplumunu nereye varacağını bugünden söylemek, Şii ideolojisi temel alınarak kurulmuş bir 20. yüzyıl toplumunu tanımadığımız için imkânsız denecek kadar zor. Böyle, halkın kendi kaderini belirleme dozunu hayli yüksekte tutan bir demokrasinin Marksizm-Leninizmden ne kadar uzak kalabileceği de ayrı bir soru (yalnız dikkat: İran'ın «Marksist-Leninist»lerinden değil; «asıl» Marksizm-Leninizmden diyoruz). Tümüyle Batista diktatörlüğüne ve Yankee sömürsüsüne karşı başlayan Küba radikal hareketinin sosyalizme yönelmesi, hele içindeki azımsanmayacak etkiye sahip sosyalist öğeler de hesaba katılırsa, bugün sanki çok da zor değilmiş gibi görünüyor. İran Şiiliğinin bugünkü önder kadrosuyla bu noktaya yönelmesi ise pek imkân dahilinde görünmüyor bize. Üstelik o zaman Küba Sosyalist Partisi'nin (resmî «komünist» partisi) yapamadığını, yani harekete geçen kitleleri Marksizm-Leninizmden umacı görmüş çocuk gibi kaçır hale getirmeyi, İran'daki «sosyalist»ler ne yazık ki başardılar.

Ayrıca, sözünü ettiğimiz biçimdeki bir demokrasinin, ne kadar demokratik olursa olsun yine de *dinî* olan bir ideolojinin birçok yerden diktiği sınır taşlarıyla çatışmaması da pek olacak şey değil. Öngörü sınırlarını spekülasyona vardırarak kadar zorlamanın anlamsızlığını ileri sürerek, İran halkının kendini yönetmesine elveren kurumları geliştirecek, burjuva temsilî demokrasisinden daha ileri bir demokratik toplum hayatının nereye evrilmenebileceği sorusunu cevapsız bırakmak zordurunda kalıyoruz.

Bugün daha güçlü görünen öteki ihtimalde de gelecek pek açık seçik değil. Halkı harekete geçiren fikirlere bakınca Bahtiyar hükümetinin yerine Humeyni'nin atayacağı yeni bir hükümetin geçmesiyle her şeyin bir anda duracağı ve *düzene* gireceği düşüncesi, bize biraz sığ görünüyor. Yine de, bir yandan, özellikle «Batılı» zihniyet sahiplerini şaşkınlığa uğratan biçimde, yüzbinlerce kişinin sokaklara dökülüp Humeyni gelecek diye, kaç aydır süren çatışmalardan son derece bakımsız ve pis kalmış olan caddeleri, sokakları, basamaklar-

daki tozlara varana dek silip tertemiz yapması; öte yandan ise bu muazzam birlik ruhunun ve hareketliliğin bunca zaman «Şah gitsin Humeyni gelsin» sloganının dışına çıkmadan tutulabilmesi; böylesine ilginç bir «karşıtlar birliği»; halk hareketinin, *en azından belirli bir süre*, salt Humeyni'ce atanacak yeni bir hükümetin gelmesiyle durulabileceğini düşündürüyor. Bu olmasa bile, yine yönetim gücünü halktan saklayacak, merkezî siyasal iktidara mutlak hakimiyet verecek bir «İslam Cumhuriyeti» düzeninin resmen kuruluşu, nihai hedefe varıldığı görüntüsünü yaratmada kullanılabilir.

Halk hareketinin, bugün ulaşılmış bulunduğu eylemlilik çapına uymayan, daha *geri* bir noktada tutulmaya zorlanması, bu zorlama, «umut»ların bağlandığı, uğruna binlerce ölünün verildiği yerden geleceği için, halkın kararlılığını azaltabilir. İşte böyle bir ortamda olabilecek bir askerî darbe ya da yine ordunun en azından elit birliklerinin bütün halinde katılacağı bir geniş çaplı saldırı, zafere kazanabilir. Yine de çok küçük bir ihtimal ama, işte böyle bir durumda Şah gelip, yıllarca sıkıp suyunu çıkarttığı posalarının üzerinde yaşadığı insanların bu kez cesetlerinin üzerinde gezinebilir.

Bu, İran halkı için, 20. yüzyılın en büyük halk hareketlerinden biri için, başa gelebilecek en büyük felaket olur.

Belirtmeye gerek yok ki, aynı şey, Şah'sız da olabilir ve kazanan taraf, burjuva demokrasisi kurumlarını mümkün en kısa zamanda meydana getirmeye özen gösterecek, «modern» bir yönetim oluşturmaya girişebilir. Son yıllardaki dış politikalarına bakılırsa, örneğin bir ABD'nin, bir Federal Almanya'nın isteyeceği, böyle bir İran olacaktır. Şah'ın en büyük güvencesi ordu, elit birlikler ve Batı silahları, böyle bir İran'ın da en büyük güvenceleri olacaktır.

Fakat işler buraya varmadan da gerçekleşebilecek çözümler, en azından geçici çözümler, olabilir sanıyoruz. İlk anda Humeyni'nin ve yandaşlarının «iktidara gelmeleri» görünümünde birtakım gelişmeler olur ve bunun ardından yeni iktidar —İran ülkesi için ve genel emperyalist sistem için şüphesiz çok büyük önem taşıyan— «uluslararası ilişkiler» alanında tutum belirleme yönünde ilk adımları atarsa, karşısında kendisiyle pazarlığa oturmaya hemen hazır, büyük dünya güçlerini bulacaktır.

Ne petrol borularıyla İran'a «midesinden bağlı» bulunan Batı —Avrupa metropollerini ve ABD—, ne Şah'a saygı göstermede ölçüyü epey kaçırın Çin ve ne de arasına resmî basın organlarında çıkan Şah aleyhtarı yazılara rağmen Şah'a «Krallar

Kral» diye tebrik mesajları göndermiş olan Sovyetler Birliği, İran'ın muhtemel yöneticilerinin gözünde daha sempatik değildirlere. Sanırsız, İran'ın yeni yöneticileriyle* kurulacak ilişkide en «nesnel» davranabilenler şanslı çıkacaklardır. Ayrıca, niteliği taşıyan hiçbir talep öne sürmeksizin, salt «karşılıklı çıkar»a dayalı bir ilişkiyi formüle edip, bu nitelikte sistemli bir öneriler paketi sunabilen büyük güç, İran'la en yakın ilişkiyi kurabilecektir.

Kazananın Batı, özel olarak ABD olması durumunda, yeni yönetime karşı girişimlere kesinlikle engel olmak, onun da sorunu haline gelecektir. İşte asıl o zaman Şah, gelişmemiş bir ekonomiye dayalı; ezilen, sefalet içindeki kitlelerin üzerinde yekpare bir devletin koyu, yoğun baskısıyla varlığını koruyan «bölgesel jandarma» simgesi olarak asarı atika müzesine kaldırılacaktır. ABD belki o zaman, «yeni ilişki»sini zedelememek için bu müzenin Birleşik Devletler sınırları içinde olmasına bile meydan vermeyecektir.

Şah'ın o zaman dünyada yerine getirebileceği tek işlev, Fas'da kalıp Kral Hasan'a geleceğini her an gösterecek canlı bir falcı küresi olacaktır...

İran'daki yığınlar bugün bu muhtemel gelişmelerle ilgili görünmemektedirler. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, onlar şu an, «düşünme»yi Humeyni'ye devretmişlerdir. Kendi onurlu direnişlerinin bedeli olan kanlarıyla renklendirdikleri caddeleri Humeyni için yine kendileri temizlediler; Humeyni geldiğinde coşkularının doruğuna vardılar ve onun otomobilinin yanından kilometrelerce koştu; tam iki milyon kişi! Ve şu anda karşılarında somut bir hedef var: Varolan hükümetin istifa etmesi talebi. Bu da «olumsuz» bir talep; bir şeyin *olmaması*, *ortadan kalkması* isteniyor. Ama neyin *olması*, *kurulması* gerektiği sorusu hâlâ açık.

Önümüzdeki günler, bu sorunun cevabını vermeye imkân sağlayacak ve yukarıda ancak genel doğrultuları belirtilebilen muhtemel gelişmeler hakkında daha ayrıntılı ve kesin sözler etmenin koşullarını yaratacak olaylara, tavırlara gebe.

Bir ufak ekleme yapmadan rahat etmek mümkün değil: Bir halkın böylesine kahramanca ve kararlı biçimde hareketlendiği yerde, milyonların kendi kaderlerini belirlemek için sokaklara döküldüğü, içinden binlercesini kurban vermesine rağmen direncinden hiçbir şey kaybetmediği, «kitlelere güvenme»nin ne demek olduğunu dünya âleme gösterdiği yerde, *neden biz yokuz...?*

* Dini önderler resmî devlet görevlerini üstlenmek istememektedir. Bu bakımdan, kendilerinin etki imkânlarını güvenceye alacak « laik » kimseler yönetici olacaklardır. Bu, İran'ın muhtemel pazarlıklarında Ulusal Cephe ileri gelenlerinin rolünü artıracaktır.

Birikim 48/10

tiyaçlarını gözönüne almalı hem de İslam öğretilerinden kaynaklanmalıdır. Bu nedenle dinî otoriteye ve dinî tecrübeye de ihtiyaç vardır. Böylelikle Fetva Meclisi'nin kurulması mutlak bir ihtiyaçtır»(agy). Ayetullah Nuri'nin çizdiği bu tabloda, dinî önderlerin, hele aralarında organize birtakım ilişkiler bulunduğu takdirde, toplum üzerinde kolektif bir egemenlik ve denetim kazanacağını kestirmek güç değildir. Üstelik Nuri, «İslam'da niteliğin nicelikten daha önemli olduğunu» da söyleyerek(agy) Elitist bir yönetim anlayışına da kapı açmaktadır.

Ekonominin düzenlenişinin «kapitalizm ile komünizm arasında bir orta yol» olacağı tezi ise, hedefin belirsizliği hissinin uyandırmaktadır daha çok: «Özel mülkiyet korunmakla birlikte,» demektir Ayetullah Nuri, «bu husus çıkarları ve ahlak ilkeleri ile sınırlı tutulacaktır»(agy).

«İslam Cumhuriyeti» konusunda şimdiye kadar duyabildiğimiz en somut sözler sayılabilir bunlar. Fakat görülmektedir ki, bir yandan «...İslam devletinde siyasal güç merkezileşmemiş olduğundan istibdata yol açmaz. Yürütme gücü bir anlamda tüm halk arasında dağılımı olacaktır. Çünkü iyilikle kötülüğü ayırtmak ve yasaları uygulamak herkesin dinî görevidir»(agy) diyen bir dinî önder, öbür yandan da bütünüyle Elitist bir zihniyete varabilecek sözler etmektedir. Karmaşık toplum hayatının yeniden-düzenlenmesi gibi müthiş kapsamlı bir iş için çok belirsiz, muğlak ilkelerdir bunlar.

Bu sorunun, belki mücadelenin bir ilerki aşamasında, Humeyni taraftarı büyük halk hareketi zafere elini uzattığında gündeme geleceği, şu anın sorununun, İran'daki iç hesaplaşmanın askerî düzeye dökülmesiyle meydana gelecek kavga ortamından kimin galip çıkacağı olduğu ileri sürülebilir. Ancak kavga kızışıp saflar iyice ayrıştıkça ve şimdiye kadar daha çok bir *tepki* niteliği taşıyan halk hareketi, yeni bir hayatı kurma anlamında *olumlu* bir işlevi bütünüyle üstlendiğinde, «hedef» daha da önem kazanacaktır. Başka bir ifadeyle, mücadelenin ilerleyebilmesi, halk hareketinin sönmemesi, bu hareketin önündeki hedefi mücadelenin her adımında *biraz daha net, somut, açık* görebilmesine bağlı. İran halkının, içinden binlercesinin canını kurban vererek kazandığı kavga etme hakkının, kendi istediği bir toplum düzeninde yaşama hakkına dönüşebilmesi, işte bu hedefin billurlaşmasıyla mümkündür. Ve şu anda İran halkı hedefi düşünme ve formüle etme hakkını, kendi adına Humeyni'ye devretmiştir.

Böyle bir toplumsal görev, şüphesiz dinî önderlerin pek yabancılaşmadıkları ve alışık oldukları, şüphesiz başarıyla da yürüttükleri *muhalefet* görevinden daha zor ve daha karmaşıktır. Şimdiye kadar kullandıkları araçlarla bu görevin üstesinden gelemeyen, dinî önderler. İran halkına ne sunacakları onların da kaderlerini belirleyecektir; bizzat halk hareketinin kaderini belirleyebileceği gibi.

Burada karşımıza iki ihtimal çıkmaktadır. İlki, Humeyni'nin şimdilerde sarfettiği sözlerde önemli

yer kaplayan «hükümet» sorununun sürekli ön planda tutulacağı ve şimdiki hükümetin yerine halkın istediği bir *hükümetin* gelmesinin nihai hedef olarak sunulacağı ihtimalidir. «İslam Cumhuriyeti» adıyla, yine merkezî hükümete kesin bir belirleyicilik veren, halkın siyasal etkinlik ve yönetime, «devlet işlerine» müdahale imkân ve araçlarını pek geliştirmeyen, çoğaltmayan, kısıtlı tutan bir «çözümü» de bu ihtimalin bir başka biçimlenişi saymak gerekir. İkincisi ise, bu derece hareketlenmiş olan halkı zorla tekrar duragan bir hayata itmeyip, mümkün olduğu kadar kitlesel bir katılıma imkân veren, yerel çapta da olsa siyasal yönetim işlevleri ve yetkileri, hakları bulunan, demokratik kurumlarla halkı, «yeni düzen»in, 'kendi kaderini belirlemede söz sahibi insanları' konumuna yükseltecek birtakım temel düzenlemeler yapılmasıdır.

Bu ikinci ihtimalin İran toplumunu nereye varacağını bugünden söylemek, Şii ideolojisi temel alınarak kurulmuş bir 20. yüzyıl toplumunu tanımadığımız için imkânsız denecek kadar zor. Böyle, halkın kendi kaderini belirleme dozunu hayli yüksekte tutan bir demokrasinin Marksizm-Leninizmden ne kadar uzak kalabileceği de ayrı bir soru (yalnız dikkat: İran'ın «Marksist-Leninist»lerinden değil; «asıl» Marksizm-Leninizmden diyoruz). Tümüyle Batista diktatörlüğüne ve Yankee sömürüsüne karşı başlayan Küba radikal hareketinin sosyalizme yönelmesi, hele içindeki azımsanmayacak etkiye sahip sosyalist öğeler de hesaba katılırsa, bugün sanki çok da zor değilmiş gibi görünüyor. İran Şiiliğinin bugünkü önder kadrosuyla bu noktaya yönelmesi ise pek imkân dahilinde görünmüyor bize. Üstelik o zaman Küba Sosyalist Partisi'nin (resmî «komünist» partisi) yapamadığını, yani harekete geçen kitleleri Marksizm-Leninizmden umacı görmüş çocuk gibi kaçır hale getirmeyi, İran'daki «sosyalist»ler ne yazık ki başardılar.

Ayrıca, sözünü ettiğimiz biçimdeki bir demokrasinin, ne kadar demokratik olursa olsun yine de *dinî* olan bir ideolojinin birçok yerden diktiği sınırlarıyla çatışmaması da pek olacak şey değil. Öngörü sınırlarını spekülasyona varıracak kadar zorlamanın anlamsızlığını ileri sürerek, İran halkının kendini yönetmesine elveren kurumları geliştirecek, burjuva temsilî demokrasisinden daha ileri bir demokratik toplum hayatının nereye evrilmenebileceği sorusunu cevapsız bırakmak zorunda kalıyoruz.

Bugün daha güçlü görünen öteki ihtimalde de gelecek pek açık seçik değil. Halkı harekete geçiren fikirlere bakınca Bahtiyar hükümetinin yerine Humeyni'nin atayacağı yeni bir hükümetin geçmesiyle her şeyin bir anda duracağı ve *düzene* geleceği düşüncesi, bize biraz sığ görünüyor. Yine de, bir yandan, özellikle «Batılı» zihniyet sahiplerini şaşkınlığa uğrattır biçimde, yüzbinlerce kişinin sokaklara dökülüp Humeyni gelecek diye, kaç aydır süren çatışmalardan son derece bakımsız ve pis kalmış olan caddeleri, sokakları, basamaklar-

Birikim 48/9

daki
öte y
harek
gelsin
böyle
ketini
ni'ce
rulab
yönet
yasal
lam
ha
lanlı
Ha
leml
tulm
land
gele
böy
da
tün
fer
am
sık
şac
zir
ha
yü
ol
ki
ge
o
k
r
t
v
e

daki tozlara varana dek silip tertemiz yapması; öte yandan ise bu muazzam birlik ruhunun ve hareketliliğin bunca zaman «Şah gitsin Humeyni gelsin» sloganının dışına çıkmadan tutulabilmesi; böylesine ilginç bir «karşıtlar birliği»; halk hareketinin, *en azından belirli bir süre*, salt Humeyni'ce atanacak yeni bir hükümetin gelmesiyle durulabileceğini düşündürüyor. Bu olmasa bile, yine yönetim gücünü halktan saklayacak, merkezî siyasal iktidara mutlak hakimiyet verecek bir «İslam Cumhuriyeti» düzeninin resmen kuruluşu, nihai hedefe varıldığı görüntüsünü yaratmada kullanılabilir.

Halk hareketinin, bugün ulaşılmış bulunduğu eylemlilik çapına uymayan, daha *geri* bir noktada tutulmaya zorlanması, bu zorlama, «umut»ların bağlandığı, uğruna binlerce ölünün verildiği yerden geleceği için, halkın kararlılığını azaltabilir. İşte böyle bir ortamda olabilecek bir askerî darbe ya da yine ordunun en azından elit birliklerinin bütün halinde katılacağı bir geniş çaplı saldırı, zafere kazanabilir. Yine de çok küçük bir ihtimal ama, işte böyle bir durumda Şah gelip, yıllarca sıkıp suyunu çıkarttığı posalarının üzerinde yaşadığı insanların bu kez cesetlerinin üzerinde gezinebilir.

Bu, İran halkı için, 20. yüzyılın en büyük halk hareketlerinden biri için, başa gelebilecek en büyük felaket olur.

Belirtmeye gerek yok ki, aynı şey, Şah'sız da olabilir ve kazanan taraf, burjuva demokrasisi kurumlarını mümkün en kısa zamanda meydana getirmeye özen gösterecek, «modern» bir yönetim oluşturmaya girişebilir. Son yıllardaki dış politikalarına bakılırsa, örneğin bir ABD'nin, bir Federal Almanya'nın isteyeceği, böyle bir İran olacaktır. Şah'ın en büyük güvencesi ordu, elit birlikler ve Batı silahları, böyle bir İran'ın da en büyük güvenceleri olacaktır.

Fakat işler buraya varmadan da gerçekleştirilecek çözümler, en azından geçici çözümler, olabilir sanıyoruz. İlk anda Humeyni'nin ve yandaşlarının «iktidara gelmeleri» görünümünde birtakım gelişmeler olur ve bunun ardından yeni iktidar —İran ülkesi için ve genel emperyalist sistem için şüphesiz çok büyük önem taşıyan— «uluslararası ilişkiler» alanında tutum belirleme yönünde ilk adımları atarsa, karşısında kendisiyle pazarlığa oturmaya hemen hazır, büyük dünya güçlerini bulacaktır.

Ne petrol borularıyla İran'a «midesinden bağlı» bulunan Batı —Avrupa metropolleri ve ABD—, ne Şah'a saygı göstermede ölçüyü epey kaçıran Çin ve ne de arasına resmî basın organlarında çıkan Şah aleyhtarı yazılara rağmen Şah'a «Krallar

Kralı» diye tebrik mesajları göndermiş olan Sovyetler Birliği, İran'ın muhtemel yöneticilerinin gözünde daha sempatik değildiler. Sanırız, İran'ın yeni yöneticileriyle* kurulacak ilişkide en «nesnel» davranabilenler şanslı çıkacaklardır. Ayrıca, salt «karşılıklı çıkar»a dayalı bir ilişkiyi formüle edip, bu nitelikte sistemli bir öneriler paketi sunabilen büyük güç, İran'la en yakın ilişkiyi kurabilecektir.

Kazananın Batı, özel olarak ABD olması durumunda, yeni yönetime karşı girişimlere kesinlikle engel olmak, onun da sorunu haline gelecektir. İşte asıl o zaman Şah, gelişmemiş bir ekonomiye dayalı; ezilen, sefalet içindeki kitlelerin üzerinde yekpare bir devletin koyu, yoğun baskısıyla varlığını koruyan «bölgesel jandarma» simgesi olarak asarı atika müzesine kaldırılacaktır. ABD belki o zaman, «yeni ilişki»sini zedelemek için bu müzenin Birleşik Devletler sınırları içinde olmasına bile meydan vermeyecektir.

Şah'ın o zaman dünyada yerine getirebileceği tek işlev, Fas'da kalıp Kral Hasan'a geleceğini her an gösterecek canlı bir falcı küresi olmaktır...

İran'daki yağınlar bugün bu muhtemel gelişmelerle ilgili görünmemektedirler. Yukarda da belirttiğimiz gibi, onlar şu an, «düşünme»yi Humeyni'ye devretmişlerdir. Kendi onurlu direnişlerinin bedeli olan kanlarıyla renklendirdikleri caddeleri Humeyni için yine kendileri temizlediler; Humeyni geldiğinde coşkularının doruğuna vardılar ve onun otomobilinin yanından kilometrelerce koştu; tam iki milyon kişi! Ve şu anda karşılarında somut bir hedef var: Varolan hükümetin istifa etmesi talebi. Bu da «olumsuz» bir talep; bir şeyin *olmaması, ortadan kalkması* isteniyor. Ama neyin *olması, kurulması* gerektiği sorusu hâlâ açık.

Önümüzdeki günler, bu sorunun cevabını vermeye imkân sağlayacak ve yukarda ancak genel doğrultuları belirtilebilen muhtemel gelişmeler hakkında daha ayrıntılı ve kesin sözler etmenin koşullarını yaratacak olaylara, tavırlara gebe.

Bir ufak ekleme yapmadan rahat etmek mümkün değil: Bir halkın böylesine kahramanca ve kararlı biçimde hareketlendiği yerde, milyonların kendi kaderlerini belirlemek için sokaklara döküldüğü, içinden binlercesini kurban vermesine rağmen direncinden hiçbir şey kaybetmediği, «kitlelere güvenme»nin ne demek olduğunu dünya âleme gösterdiği yerde, *neden biz yokuz...?*

* Dini önderler resmî devlet görevlerini üstlenmek istememektedir. Bu bakımdan, kendilerinin etki imkânlarını güvenceye alacak « laik » kimseler yönetici olacaklardır. Bu, İran'ın muhtemel pazarlıklarında Ulusal Cephe ileri gelenlerinin rolünü artıracaktır.